

תשובת הרדב"ז על כניסה לעליות סביב הר הבית מבוא, פרשנות, חקר ועיון

המאמר מוקדש לעילוי נשמתו של מר דורון הרצוג ז"ל, שעסק בחקר תולדות ירושלים והמקדש, ואשר הוא הפנה את תשומת ליבי לתעודות השרעיות השופכות אור על דברי הרדב"ז.

מבוא לתשובת הרדב"ז והמציאות בה עסק

- א. הצגת השאלה
- ב. הקביעה העקרונית שנקודת המוצא למדידות היא הצכרה
- ג. קושייה על ההנחה שהצכרה היא אבן השתיה
- ד. תשובות לקושייה על ההנחה שהצכרה היא אבן השתיה
- ה. חזרה לקביעה הבסיסית שהצכרה היא אבן השתיה
- ו. קביעה עקרונית בנוגע לעולה להר הבית מצד מערב
- ז. קביעות מפורטות הנוגעות לסביבת שוק אל־קטאנין
- ח. קביעות הנוגעות למתקרב מצד צפון

הקדמה לשלוש דרכי הבדיקה של לשכות שנמצאות בצפון

1. הדרך הראשונה לבדיקת הלשכות שבצפון
2. הדרך השנייה לבדיקת הלשכות שבצפון
3. הדרך השלישית לבדיקת הלשכות שבצפון

ט. קביעות הנוגעות למתקרב מצד מזרח

1. המציאות אליה מתייחס הרדב"ז בפסקה זו
2. זיהוי הכותל המזרחי הקיים ככותל הר הבית
3. על המרחק מכותל הר הבית לכותל העזרה במזרח, והחפיפה בין הכתלים במערב
4. על הקושי בהנחה שכותל העזרה שבמערב חופף לכותל הר הבית
- י. קביעות הנוגעות למתקרב מן הדרום וסיכום כללי של הקביעות הנ"ל
- יא. דיון עקרוני בשאלת כניסה בטומאה לאוויר שמעל שטח העזרה
- יב. דיון עקרוני בשאלת גגין ועליות שלא התקדשו
- יג. טעם המקילים בכניסה לעליות, מדין ספק ספיקא

יד. אין להקל בעליה לגגין ועליות משום שאינו דרך ביאה
טו. הדרך הנכונה היא להיזהר אף במקום שיש צדדים להקל
טז. החששות בכניסה למחילה הפתוחה למערב
יז. בדיקה מחודשת של הנתונים מראה שבעליות ובפתחים אין כל חשש

נספח:

קדמונים שיש שביקשו להאחז בדבריהם נגד קביעת הרדב"ז

1. הרד"ק
2. בעל הכפתור ופרח
3. ספר עמק המלך
4. ספר דרך הקודש
5. ר' משה חגיז

מבוא לתשובת הרדב"ז והמציאות בה עסק

תשובתו המפורסמת של הרדב"ז (שו"ת רדב"ז חלק ב סימן תרצא) העוסקת בהיתר לעלות לעליות אשר סביב הר הבית, תופסת מקום מרכזי בכל מחקרי הר הבית, בהיותה התשובה היחידה שנכתבה על ידי אחד מגדולי הפוסקים הקדמונים, שעסקה הלכה למעשה בהלכות הנוגעות לכניסה להר הבית, ובזה היא שונה באופן מהותי מכל תעודה קדומה אחרת שניתן ללמוד ממנה דבר מה אודות זיהוי שרידי המקדש ומקומם.

בתשובתו זו מתייחס הרדב"ז למציאות שהייתה קיימת בימיו, וכפי שהוא כותב במפורש בפתיחת התשובה (להלן בגוף התשובה בפסקה א, שהיא ציטוט שאלת השואל): "שאלת ממני אודיעך דעתי אם מותר ליכנס לעליות הבנויות סביב לבית המקדש שהן בולטות לתוך המקדש על גבי זיזין וגוזזטראות, לפי שראית שנהגו בזה היתר ואין מוחה בידם".

מתוך התשובה ניתן להוכיח שהרדב"ז עצמו היה בירושלים בשעה שכתב תשובה זו, שהרי כתב במפורש (להלן בגוף התשובה בפסקה ז): "שיערתי שאין בכל הפתחים

תשובת הרדב"ז על כניסה לעליות סביב הר הבית

יותר קרוב לכיפה מאותו הפתח הקטן אשר משמאל לבאב אל-קטאנין¹ (=שער העוסקים בכותנה)², ועוד הוסיף וכתב שם: "וכבר שמעתי על קצת חכמים שלא היו רוצין ליכנס בשוק אל-קטאנין, וזו חומרא יתירה, כי אני שיערתי שיש משם עד הכיפה יותר מי"א אמה". וחזר וכתב בסוף התשובה (בפסקה יז): "שוב ראיתי, וכן אמרו לי בני אדם היודעים לשער, שאין לך פתח ולא עלייה שלא תהיה רחוקה מהכיפה כפי השיעור אשר כתבת". ואשר על כן סביר להניח (בהשוואה למה שכתבו מחברים שונים אודות תולדותיו של הרדב"ז)³ שהדברים נכתבו בסוף שנת שי"ב (1552) או בתחילת שי"ג.

1. בנדפס "לבאבאל קטאנין" (המדפיס שכפי הנראה לא ידע ערבית, לא נתן רווח בין המילה "באב" שפירושה "שער", לבין המילה "אל-קטאנין". "קטאנין" הם העוסקים בכותנה, הצורה "אל-קטאנין" היא תוספת ה"א הידיעה, כלומר: שער העוסקים בכותנה). שער זה נמצא בקצה המזרחי של "שוק אל-קטאנין", הנזכר גם הוא בתשובה. (בערבית "שוק" בשין שמאלית, זהה לשוק שבעברית, וביחס אליו לא טעה המדפיס, וכתב במדויק: "שוק אל קטאנין").
2. ייתכן שאותם "קטאנין" הם בעלי מלאכה שמעבדים את הכותנה, אך ייתכן ומדובר בסוחרים כותנה. ואכן בפרסומים שונים השער נקרא בעברית: "שער מוכרי הכותנה", והשוק: "שוק מוכרי הכותנה".
3. כפי שכתב החיד"א בשם הגדולים בערך "דוד בן זמרא", הרדב"ז שפט את ישראל ארבעים שנה במצרים, ועשרים שנה בירושלים ובצפת, שם נפטר. קיימות הוכחות לכך שפטירתו הייתה בערך בשנת של"ב או של"ג. לפי זה עלה ממצרים לירושלים בשנת שי"ב או תחילת שי"ג. שהותו בירושלים הייתה קצרה יחסית (החיד"א שם כתב כי בירושלים היה עליו נטל מס כבד, ובצפת הוקל לו), וזאת מפני שמדבריו בתשובה כה (ח"א) עולה שבחודש שבט שי"ג כבר היה בצפת. ועיין עוד בתשובות הרדב"ז ח"ב סי' תרמד שם הזכיר השואל: "הסכמה קדומה" הנוגעת לעניין הקדשות בתי כנסת בירושלים, שנכתבה על ידי "הנגיד רבי יצחק שולאל נ"ע, בשנת הרע"ד ליצירה", ואשר חתמו עליה: "כל גדולי הקהל יצ"ו וגם חכמיה, הנגיד ז"ל עם בית דינו של מצרים". והרדב"ז עצמו כתב על כך בהמשך התשובה: "אני הייתי מבני ישיבתו של הנגיד ז"ל וחתמתי בהסכמה הנזכר". ופשוט שהכוונה היא שהיה אז דיין במצרים בבית דינו ("ישיבתו") של הנגיד במצרים, וכפי שמפורש שם שהנגיד עצמו חתם על ההסכמה: "עם בית דינו של מצרים", וזה היה אם כן בשנותיו הראשונות של הרדב"ז במצרים, שהרי שלושים ותשע שנים אחרי כן כבר היה בצפת. (ויש שטעו בזה והבינו מן התשובה שבשנת רע"ד היו הנגיד וגם הרדב"ז עצמם בירושלים, ולא דקו בזה). יש מקורות לכך שהנגיד עצמו עלה לירושלים בשנת רע"ז, לאחר הכיבוש העות'מאני וביטול מעמד הנגיד, ואם כן מאותה עת הפך הרדב"ז עצמו לראש ליהודי מצרים. יש לציין כי גם בנערותו היה הרדב"ז בארץ ישראל, שכן בתשובה תקצו (ח"א) כתב שבהיותו בן י"ג שנה פגש בצפת את הר"י אסקנדרני. ועיין עוד בדבריו של החיד"א, שכתב שמצא בקובץ כת"י שהרדב"ז נולד בספרד "והלך לעיר פאס וירד למצרים", אלא שבאותו מקור אין התייחסות לתקופת נערותו בארץ ישראל, כך שאפשר שפאס הייתה התחנה הראשונה של משפחתו אחרי גירוש ספרד, ומשם עבר לצפת ושם גדל בתורה, ומשם ירד למצרים, אך אפשר שמארץ ישראל ירד לפאס ומשם הלך למצרים. בין כך ובין כך

לשאלת זמנה של התשובה יש משמעות בנוגע לדיון אודות נקודות שונות שהרדב"ז דן בהן, וזאת מפני שבשנת תשכ"ח התגלה במזרח ירושלים בשלמותו ארכיון בית הדין המוסלמי (השרעי) מן התקופה העות'מאנית, ובו ארבע מאות כרכים של פרוטוקולים ופסקי דין שניתנו בארבע מאות שנות השלטון העות'מאני בארץ ישראל (רע"ז עד תרע"ז [1917-1517]). בארכיון זה נמצאו עדויות ישירות למנהג שאותו מזכיר הרדב"ז, ואשר על פיו יהודים נהגו לעלות לעליות שסביב הר הבית, ולהיכנס לגוזזטראות שנמצאות בשטח שממזרח לכותל המערבי של הר הבית. תעודות אלו יכולות לסייע בהבנה מעמיקה ומדויקת יותר של פרטים שונים בתשובת הרדב"ז.

המזרחן פרופ' אמנון כהן שעסק ועוסק בחקר התקופה, הורשה לעיין באותם פסקי דין ואף לפרסמם, ועד היום הספיק להוציא כמה ספרים הנוגעים בעיקר למצב היהודים שחיו תחת השלטון העות'מאני. בין השאר פרסם פרטים אודות משפטם של ששה יהודים ושש יהודיות שהובאו לבית הדין השרעי בתאריך⁴ כ"ח אייר ה' שי"א (4 למאי 1551), ונשפטו על כך שבאותו יום עלו על גג המדרסה העות'מאנית ("אל-מדרסה אל-עת'מניה") וממנה אל גגה של האכסדרה המקיפה את הר הבית ממערב ("רואק אל מסג'ד אל-אקצה"), משם השקיפו מקרוב על המתפללים ועל מסגד אל-צכרה.⁵ הגברים שבאותה קבוצה נידונו על ידי בית הדין למנת מלקות שהתבצעה מייד, למען יראו הכול וייראו. מקרה דומה הגיע לפתחו של בית הדין בתאריך י"ח סיוון ה' שי"ד (19 למאי 1554), בו נאשמו שבע נשים יהודיות שעלו על גג המדרשה המנג'כית ("מדרסת אל-מנג'כיה") כדי להשקיף ממנה על הנעשה ברחבת הר הבית. הנשים הודו באשמה וגם הן נידונו למלקות.⁶

המבנים שעליהם מדובר קיימים עד היום, והם נקראים עד היום בשמות בהם הם נקראו בזמן שהתקיימו אותם משפטים. בניין מדרסת אל-עת'מניה נמצא בסמטה המובילה לשער של הר הבית, הנמצא בהמשכו של הכותל המערבי. השער עצמו מכונה כיום במפות בעברית: "שער הטהרה" או "שער המרחץ" (שמו בערבית הוא:

מסתבר שבתקופה הראשונה בה שהה בארץ ישראל, לא כתב בירושלים את התשובה העוסקת בשאלה הציבורית של כניסה לעליות סביב הר הבית, עוד קודם שנתמנה לדיין במצרים.

4. מובן שהתאריכים במקור הם תאריכים לפי הלוח המוסלמי. פרופ' כהן תרגם זאת לתאריכים בלוח הלועזי, וממנו תרגמתי לתאריך עברי.

5. לדברי התובע, הם עשו זאת בגלוי וכשריח יין נודף מפיהם. לפי פרוטוקול הדיון, בהשפעת היין הרים אחד הנאשמים, יעקב בן יוסף הצורף, את קולו על השופטים, וטען שקיבל רשות להגיע למקום משני אנשי דת מוסלמיים, אלא שאותם אנשי דת הכחישו את דבריו.

6. אמנון כהן – "יהודים בשלטון האסלאם" ירושלים תשמ"ב, עמ' 81 (בעניין היהודים שעלו על גג המדרסה העות'מנית), ועוד שם בעמ' 141 (בעניין היהודיות שעלו על גג המדרסה המנג'כית).

תשובת הרדב"ז על כניסה לעליות סביב הר הבית

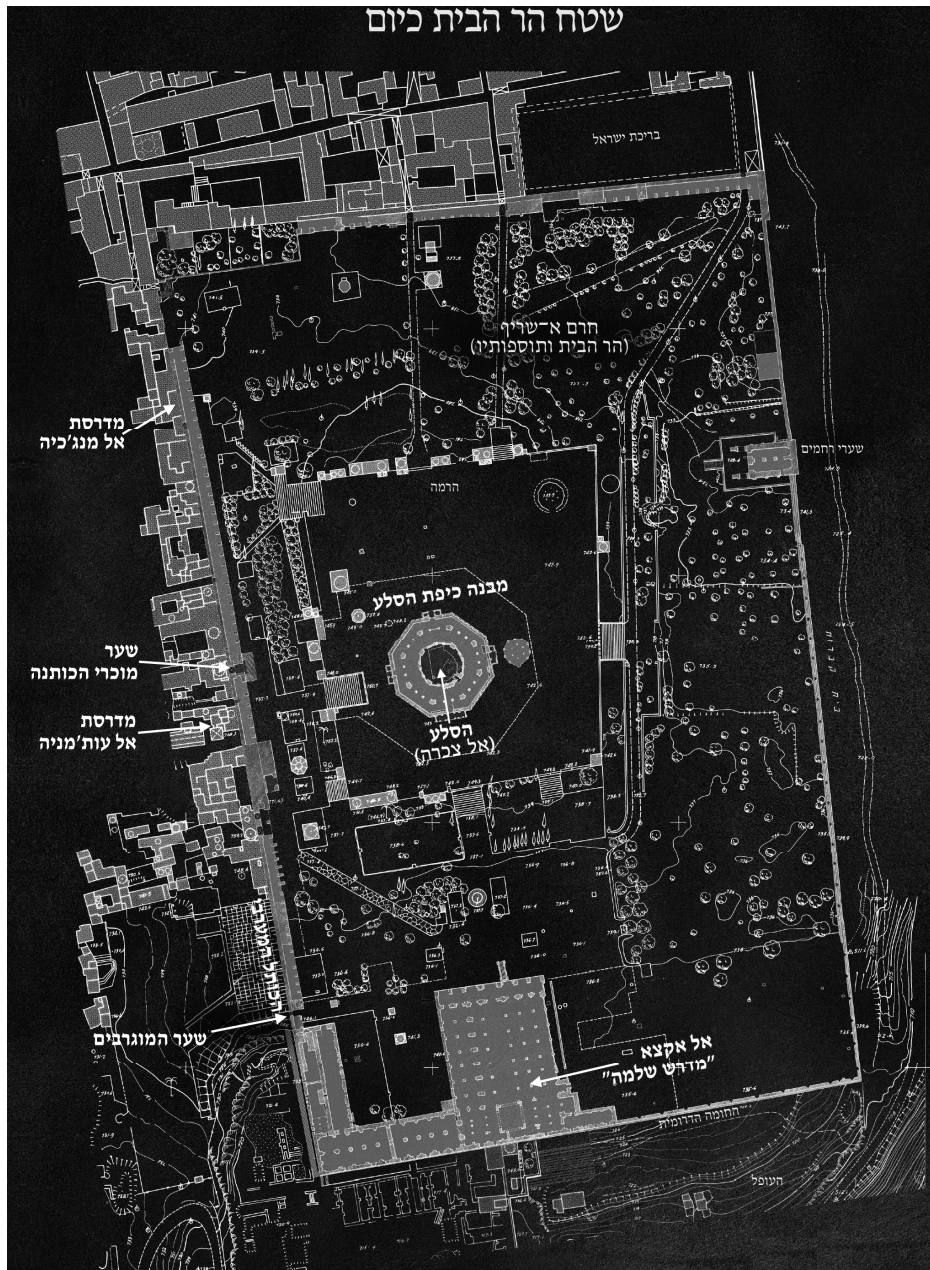
"באב אל-מטהרה"⁷. המבנה נמצא בצד הדרומי של הסמטה, והוא צמוד לכותל המערבי, כך שחלק מן החדרים המזרחיים שבקומות העליונות של המבנה, אכן נמצאים בפועל בתוך שטח הר הבית. מחדרים אלו יש גם אפשרות לעבור באופן ישיר לאכסדרה הקיימת במערב הר הבית בצמוד לכותל מבפנים.

בכתובת ההקדשה החקוקה בחזית הבניין, מונצחת התורמת שבכספיה נבנה הבניין. ושם רשום שבניית הבניין הסתיימה בשנת 840 להג'רה (שנת ה' קצ"ז [1437]).

בניין מדרסת אל-מנג'כיה נמצא צפוני יותר, בסמטה המובילה לשער המשגיח (באב אל-מג'לס). גם בקומות העליונות של בניין זה קיימים חדרים בולטים מזרחה, כך שהם נמצאים בפועל פנימה מקו הכותל המערבי הקיים של הר הבית, וליתר דיוק הם נמצאים מעל האכסדרה המערבית המקיפה את ההר. (בניין זה הוא עתיק יותר מאשר מדרסת אל-עת'מניה, והוא נבנה בשנת ה' ע"א [1311]). התיאור שעולה מאותם פסקי דין, מתאים לגמרי להנחה שתשובת הרדב"ז נכתבה בשנת שי"ב או תחילת שי"ג.

בגלל אורכה של התשובה, ובגלל המורכבות של כל אחד ואחד מחלקיה, חילקנו את התשובה לפסקאות קצרות (אותן סימננו באותיות), ואחרי כל פסקה כתבנו ביאור העוסק הן במציאות והן בצדדים העיוניים הנוגעים לאותה פסקה.

7. השם "שער הטהרה" ניתן כתרגום לשם הערבי "באב אל-מטהרה", ושם זה הוא אכן קרוב מבחינה לשונית לשם הערבי של השער. אלא שהמילה הערבית "מטהרה" משמשת כביטוי להתנקות הפנימית של הגוף מההפרשות, ושמו הערבי של השער ניתן לו משום שדרכו יוצאים עד היום הזה למערכת השירותים המשמשת את באי הר הבית. ואשר על כן נכון היה יותר לקרוא לו בשם "שער הנקיות". (השם העברי "שער המרחץ" הרשום במספר מפות, ניתן לו בגלל המרחץ שקיים בסמוך לו, ואשר גם הוא מזכיר במעט את המושג "טהרה" הקרוב לשם הערבי של השער). לסמטה זו שבמזרחה נמצא שער הטהרה, ניתן היה בעבר להיכנס מתוך שוק העוסקים בכותנה על ידי פניה ימינה (דרומה) כעשרים ושבעה מטר לפני הקצה המזרחי של השוק (ראה במפה להלן). כשנה אחרי מלחמת ששת הימים הותקן שער ברזל המונע את המעבר בין השוק לבין הסמטה, וזאת מפני שבאב אל-מטהרה עצמו (שהוא כאמור דרך הכניסה למערכת השירותים המשמשת את המתפללים והמבקרים שנכנסים להר דרך השערים האחרים), פתוח בצורה חופשית לכיוון הר הבית בשעות היום, ללא שומרים המגבילים את הכניסה להר כפי שנעשה בשערים אחרים. (בשעות הלילה, כאשר באב אל-מטהרה סגור, פותחים את שער הברזל הנ"ל, כדי לאפשר לדיירי הסמטה לצאת ולהגיע לביתם דרך שוק אל-קטאנין).

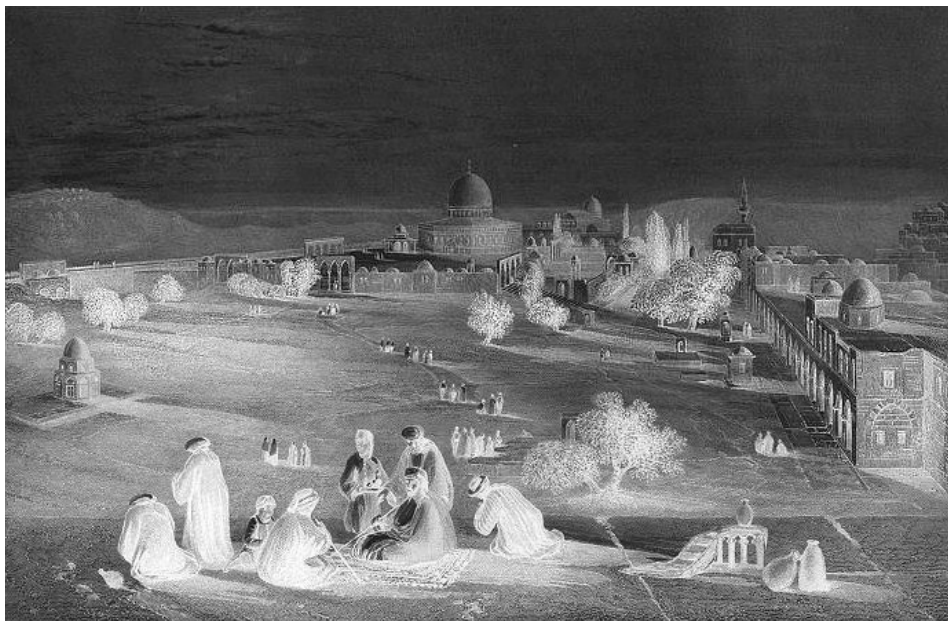

תמונה מס' 1: מפת מתחם הר הבית והמבנים אשר עליו. במפה סומנו נקודות חשובות שמוזכרות על ידי הרדב"ז או המסייעות בהבנת דבריו.

תשובת הדב"ז על כניסה לעליות סביב הר הבית

תמונה מס' 2: מפה מוגדלת של החלק הצפון-מערבי של הר הבית. במפה מסומנות נקודות שקיימת עדות חיצונית שיהודים ביקרו בהן. בצפון "מדרסת אל מנג'כיה" (השם מופיע באנגלית בגוף המפה, משמאל למלבן המסומן כג המבנה עצמו), וכן "מדרסת אל עות'מניה" (השם מופיע באנגלית בתוך המלבן המסומן כג המבנה).

תמונה מס' 3: מראה פנים הר הבית מכיוון צפון, כפי שצויר על ידי הצייר ו. ה. ברטלט בשנת תר"ג. בצד ימין של הציור ניתן לראות את הקצה הצפוני של האכסדרה המערבית של הר הבית (האכסדרה אינה מגיעה עד הפינה הצפון מערבית של המתחם כפי שנראה גם מן המפות, אלא רק עד אזור מדרסת אל-מנג'כיה). בציור ניתן גם לראות שעל חלק מן האכסדרה בנויים חדרים (עליות).

א. הצגת השאלה

שאלת ממני אודיעך דעתי אם מותר ליכנס לעליות הבנויות סביב לבית המקדש שהן בולטות לתוך המקדש על גבי זיזין וגזוזטראות, לפי שראית שנהגו בזה היתר ואין מוחה בידם.

הרדב"ז בלשונו השתמש מושג "בית המקדש", וכתב שהגזוזטראות עליהן הוא דן "בולטות לתוך המקדש", אך בפועל אין ספק בכך שהשאלה נגעה לגזוזטראות ועליות שנמצאות במערב השטח של הר הבית בגבולותיו הנוכחיים. כפי שצוין במבוא, קיימות עדויות חיצוניות לכך שבזמנו של הרדב"ז נהגו יהודים לעלות על גגות של מבנים שנמצאים ממערב לכותל המערבי של הר הבית, ומשם עברו מזרחה לגג האכסדרה המערבית הקיימת גם כיום בשטח הר הבית. ולמעשה גם מדבריו של הרדב"ז עצמו בהמשך התשובה, ניתן למצוא סימוכין לכך שעיקרה של השאלה אכן עסק במנהג זה של כניסה לעליות שבמערב השטח של הר הבית (אם כי להשלמת התמונה, עסק גם באפשרויות של כניסה דרך עליות שנמצאות בצדדים אחרים של הר הבית). כי בדבריו (לקמן בפסקה ז) הוא דן במפורש בעליות שנמצאות מעל הפתח הקטן שמדרום ל"באב אל-קטאנין" (הידוע עד היום בשמו), דהיינו: "באב אל-מטהרה"

תשובת ה'רדב"ז על כניסה לעליות סביב הר הבית

(אף שהוא לא נקב בפירוש בשמו של השער), וזה תואם לגמרי את הפרוטוקול של בית הדין השרעי, שעסק בכניסת יהודים לאכסדרה המערבית דרך מדרסת אל-עת'מניה הנמצאת שם. כמו כן דן ה'רדב"ז שם בשאלת הכניסה לשוק אל-קטאנין, מפני שהיו מי שהחמירו בזה. כפי שיבואר לקמן שוק זה נמצא כולו ממערב לכותל המערבי הקיים של הר הבית, והוא מסתיים במזרחו בשער שנקרא באב אל-קטאנין (שה'רדב"ז מזכירו שם), וגם מזה ניתן להוכיח שהאזור עליו דן ה'רדב"ז הוא במערב הר הבית בגבולותיו הנוכחיים, ולא באיזה עליות שנמצאות פנימה יותר, כפי שניתן היה אולי לתלות באי אלו ביטויים בגוף התשובה.⁸

ב. הקביעה העקרונית שנקודת המוצא למדידות היא הצרכה

תשובה: דע, שלא כל העליות שוות ולא כל הרוחות שוות, וצריך אומדן יפה לראות אי זו מותרות ואי זו אסורה. וזה, כי הדבר ברור שתחת הכיפה שם אבן השתיה בלי ספק הנקרא אצלם אלסכרא.

במרכז הר הבית מתנשא בנין גדול בעל שמונה צלעות, שבראשו כיפה גדולה. אורכו ורחבו של הבניין הוא כחמישים מטר. גובהו הכולל של הבניין הוא כשלושים וששה מטר עד קצה הכיפה. קוטר הכיפה הוא עשרים ושלושה מטר.

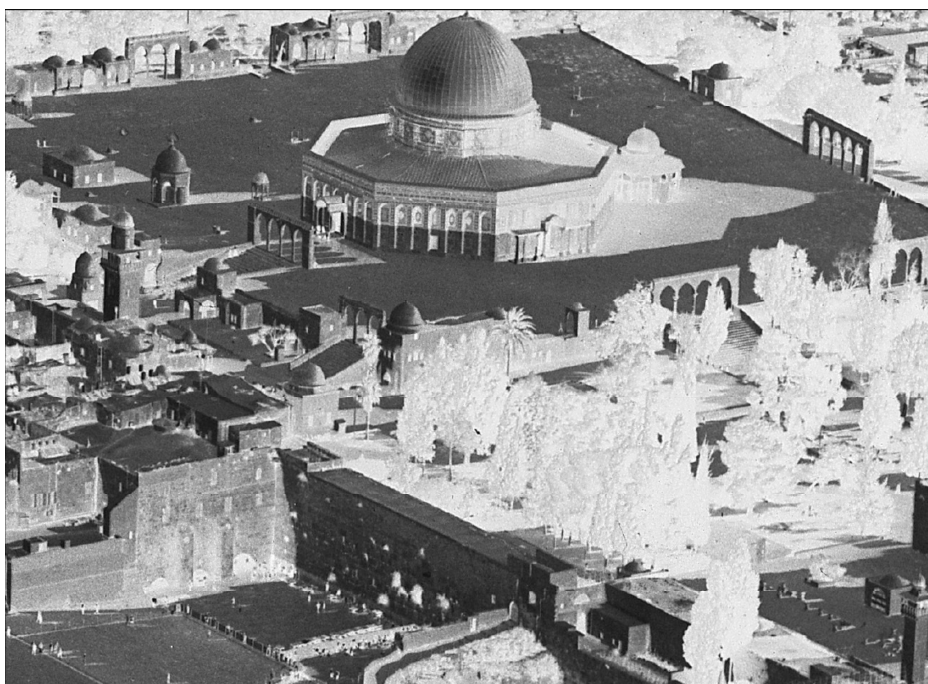
מתחת לכיפה מתנשא מעל רצפת המבנה סלע גדול. אורכו של הסלע מצפון לדרום הוא כשבעה עשר מטר, ורוחבו ממזרח למערב הוא כשלושה עשר מטר. הצד המערבי של הסלע הוא קו ארוך די ישר. הצד המזרחי הוא מעוגל. הסלע מתנשא לגובה של כשני מטר מעל רצפת המבנה. חלקו המזרחי של הסלע הוא משופע, ושיפוע זה משתרע עד כתשעה מטרים מן הקצה המזרחי של הסלע. השטח שממערב לשיפוע הוא מישורי פחות או יותר ומשתרע מצפון לדרום. חלקו המערבי של אותו מישור

8. ר' שמואל הכהן וינגרטן, טען טענה זו בכינוס האחד עשר לתורה שבע"פ, בחודש מנחם אב תשכ"ט (תורה שבעל פה קובץ יא עמ' קסט"קע), והוא דקדק זאת גם משום ששער הטהרה מתואר בתשובת ה'רדב"ז במילים: "הפתח הקטן אשר משמאל לבאב אל-קטאנין", (ראה לקמן פסקה ז), ותיאור זה של השער מתאים למי שמסתכל ממנו מכיוון פנים החוצה, כך שניתן לכאורה להוכיח שה'רדב"ז עצמו הסתכל על שער זה ועל "באב אל-קטאנין" מכיוון פנים החוצה, (וכך גם שמעתי בע"פ מחכמים אחרים שניסו לדקדק מדבריו אלו של ה'רדב"ז כאילו הסתכל על השער כאשר הוא עצמו היה בתוך הר הבית). ובאמת הדיון בטענה זו הוא אך למותר, שהרי באותה פסקה (ולמעשה באותו משפט ממש) קובע ה'רדב"ז שאסור להיכנס לעליות שמעל גבי אותו פתח, ומובן אם כן שהוא עצמו לא נכנס פנימה מן המקום שהוא קובע שאסור להיכנס אליו. ועל כל פנים מן התעודות השרעיות ברור לגמרי שהמדובר הוא ממש בעליות שעל גבי שער הטהרה, ולא פנימה ממנו. ודי בזה גם כדי לקבוע שהכותל המערבי שאותו הזכיר ה'רדב"ז, אינו איזה כותל שנמצא בפנים, אלא הכותל הידוע, וכפי שיבואר גם להלן (פסקה ח [1]).

הרב זלמן מנחם קורן

נמוך במעט מן המישור שבפסגה, וזאת מחמת איזו מדרגה רחבה שמשתרעת גם היא מצפון לדרום, בגבול המערבי של הסלע. הסלע הוא חלק מסלע התשתית של ההר כולו, אלא שהסלע הבולט מתחת לכיפה, מוקף במעקה עץ, וכך למעשה החיבור הטבעי בין הסלע הגלוי לבין ההר מוסתר. (לעובדה זו יש משמעות הנוגעת להבנה של התיאורים של הסלע כפי שתיארו אותם המוסלמים, וכדלהלן).

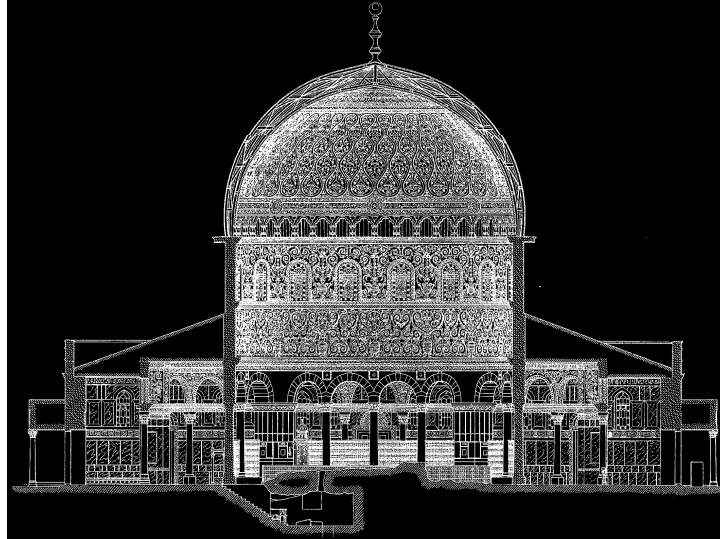
מתחת לחלק הדרום מזרחי של הסלע קיימת מערה (המערה משתרעת בערך מתחת לרבע משטחו הכולל של הסלע הגלוי). למערה יורדים במדרגות אחדות מכיוון דרום מזרח. קירות המערה מצופים טיח.

תמונה מס' 4: כיפת הסלע והכותל המערבי במבט מן האוויר (צילום: רן, צילומי אוויר).

תשובת הרדב"ז על כניסה לעליות סביב הר הבית

סלע בערבית הוא "צכרה". ובצרוף ה"א הידיעה: "א-צכרה" (או "אלסכרא").⁹ המבנה כולו נקרא בערבית "קובת א-צכרה" כלומר כיפת הסלע. ואבן זו, או ליתר דיוק "הסלע" ("אלסכרא"), היא לדבריו של הרדב"ז אבן השתיה שהייתה בקודש הקודשים.

תמונה מס' 5: חתך של כיפת הסלע. בתחתית השרטוט ניתן לראות את הסלע עצמו ואת מערת הצכרה.

9. כאמור, בערבית "צכרה" הוא סלע, אלא שצורת התעתיק של המילה הערבית לאותיות עבריות השתנתה במהלך הדורות. האות הראשונה היא אמנם בהתאמה לכללי הלשון זהה לאות צדי שבעברית, אך היא נקראת בערבית כמו האות סמך, (וכפי שיהודים בני עדות המזרח היו רגילים בעבר לקרוא את האות צדי העברית, וכפי שגם כיום יש מהם שמקפידים על היגוי זה בתפילה). הרדב"ז כתב "סכרא" בסמך, ממש כפי צורת הקריאה של האות, מבלי להתייחס לשורש הלשוני הערבי שאולי מצדיק דווקא שימוש בצדי. האות השניה על פי דרך ההיגוי שלה היא כאף, וכך גם כתב הרדב"ז. צורה זו הייתה מקובלת בערבית היהודית של ימי הביניים. כיום רבים רגילים לכתוב צח'רה, כי על פי השורש הלשוני הערבי, האות המתאימה יותר היא חת, אך הם מסמנים מתג מעל אותה חת להורות שאין לקרוא אותה כאות גרונית (הרדב"ז גם כתב בסוף המילה את האות אל"ף ולא את האות ה"א, וזאת כמנהג הספרות הרבנית ביחס למילים לועזיות). הצורה "אלסכרא" היא המילה "סכרא" בצירוף הא הידיעה, אשר בערבית היא בדרך כלל המילה "אל". ואמנם על פי כללי הדקדוק הערבי, יש אותיות שכאשר הא הידיעה (כלומר "אל") באה לפנייהם היא מתקצרת. ומשום כך על פי כללי הדקדוק הערבי יש לומר: "א-צכרה" (או א-צח'רה), ולא: "אל-צכרה". אלא שבלשון הדיבור אין מדקדקים בזה כל כך, ולכן הרדב"ז השתמש בצורה "אל-סכרא".